

כיצד ערך הפליאה בא לידי ביטוי בחינוך ולדורף בבית ספר יסודי?

המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין
מגישה: יעל גלמונד מנדל,
מנחה: ד"ר גלעד גולדשמידט
ירושלים, תשפ"ה 2025

תוכן עניינים:

3	מבוא
4	1. פרק ראשון: מהו חינוך ולדורף
5-7	1.1 היסודות הפדגוגיים של חינוך ולדורף
7	1.2 עקרונות מרכזיים בחינוך ולדורף
8-9	2. פרק שני: מהי פליאה?
10	2.1 פליאה בתהליכי למידה
11	2.2 התפעמות
12	2.3 מה מונע חינוך לפליאה
12	2.4 פליאה בבתי ספר
13	3. פרק שלישי: רגשות רליגיוזיים בחינוך ולדורף ע"פ שטיינר
13-14	3.1 פליאה
14-16	3.2 יראת כבוד
16-17	3.3 הכרת תודה
18	4. פרק רביעי: דרכים לפיתוח ויישום פליאה ויראת כבוד בחינוך ולדורף
18-19	4.1 טקסים וריתמוסים
19-20	4.2 התפתחות רוחנית של המחנך ככלי להגברת תחושת הפליאה אצל הילדים
20	4.3 הוראה באמצעות סיפורים
20-21	4.4 קשר יומיומי עם הטבע
21	4.5 אמנות
21	4.6 משחק חופשי
22-23	סיכום
24-27	ביבליוגרפיה

מבוא

"מדוע מבקשת נפש האדם אחר הכרת העולמות העליונים?"

מכיוון שכל מבט החדור ברגש פליאה אל עולם החושים,

נהיה לשאלה רוויית כמיהה אודות הוויית הרוח."

– רודולף שטיינר, מדיטציות ואמרות התבוננות

עבודה זו תבחן כיצד ערך הפליאה בא לידי ביטוי בחינוך ולדורף בבית הספר היסודי, תוך התמקדות בעקרונות הפדגוגיים, בתהליכי הלמידה ובמקומם של רגשות רליגיוזיים בחינוך. העבודה תתפרס על פני ארבעה פרקים: בפרק הראשון אסקור את היסודות הפדגוגיים של חינוך ולדורף ועקרונותיו המרכזיים. הפרק השני יעמיק במשמעות הפליאה ותפקידה בתהליך הלמידה. הפרק השלישי יעסוק ברגשות רליגיוזיים בחינוך ולדורף על פי שטיינר- פליאה, יראת כבוד והכרת תודה. הפרק הרביעי יציג דרכים מעשיות לפיתוח ויישום ערכים אלו במסגרות חינוך ולדורף.

בעולם החינוך כיום, מתחדדת ההבנה כי חינוך אינו רק העברת ידע אלא גם טיפוח תכונות אנושיות בסיסיות כמו סקרנות, יצירתיות ותחושת פליאה. ישנו צורך בחינוך המטפח עומק רגשי ורוחני. מתוך כך, מתחדדת חשיבותו של ערך הפליאה- אותה תחושת השתאות והתפעמות מול העולם, המניעה אתנו לשאול שאלות, לחקור, ולחוות את המציאות באופן חי, ראשוני ומשמעותי. הפליאה נתפסת כמרכיב חיוני בלמידה משמעותית וככוח מניע בהתפתחות אישית ובהעמקת הקשר בין הילד לעולם.

אחת מהגישות החינוכיות הבולטות המדגישות את ערך הפליאה היא חינוך ולדורף. גישה זו, שהתפתחה בתחילת המאה ה-20 על ידי רודולף שטיינר, רואה בילד ישות הוליסטית. בבתי ספר ולדורף, מושם דגש רב על יצירת חוויית למידה עשירה, חיה ומעוררת השראה. חינוך ולדורף הינה תפיסת עולם שלמה, הרואה בפליאה לא רק כלי לימודי, אלא מצב תודעתי שיש לטפחו ולשמרו לכל אורך הילדות. הפליאה, יחד עם רגשות כמו יראת כבוד והכרת תודה, מהווה תשתית לחינוך מוסרי, רגשי ואסתטי עמוק.

1. מהו חינוך ולדורף

חינוך ולדורף זהו זרם חינוכי, הנוסד על ידי רודולף שטיינר (1861-1925) בתחילת המאה ה-20. שטיינר היה מחנך, פילוסוף, חוקר והוגה דעות.

חינוך ולדורף מבוסס בעיקרו על ספריו, הרצאותיו ומחקריו של רודולף שטיינר, בתקופה של מספר שנים שבה ליווה את בית הספר הראשון כמנהל ועל ממשיכי דרכו שעובדים וחוקרים בתחום גם בימינו אלו. זוהי, אם כן, דרך חינוכית המושתתת על השקפת עולם רוחנית: האנתרופוסופיה (גולדשמידט, 2019).

לייסוד בית הספר הראשון, ועמו ייסודה של שיטת החינוך האנתרופוסופית, קדמה פעילות ענפה בתחומי ידע האדם ויישומו בתחומי החיים השונים. על פי פניות מאנשים שהתעניינו ביישום הידע האנתרופוסופי בתחומים שונים, נתן שטיינר הדרכות לפיתוח חקלאות, רפואה, אמנות, אמנות מרפאת ותחומי מדע רבים ומגוונים שיתאימו לזמננו ויתבססו על הכרת האדם והכרת העולם (אבשלום, 1997).

תחום החינוך היה אחד האחרונים שזכו ליישום מעשי. כובד האחריות של השאלה החינוכית, הכשרת האנשים לייסוד דרך חינוכית שבתחומים רבים הייתה מנוגדת לכיוון התפתחות החינוך כפי שהיה מקובל בזמנו, כל אלה גרמו לכך שרק לקראת סוף חייו מצא שטיינר את הקרקע המתאימה לייסוד חינוך אנתרופוסופי (שם).

בית הספר הראשון הוקם בספטמבר 1919 כבית-ספר לילדי פועלים במפעל "ולדורף-אסטוריה" בעיר שטוטגרט שבגרמניה, בעקבות פנייה אל שטיינר מצד בעל המפעל, אמיל מולט, שביקש ממנו להקים בית-ספר ברוח רעיונותיו עבור ילדי הפועלים (גולדשמידט, 2021).

באפיינו את מטרתו של חינוך ולדורף, אמר שטיינר: " שאיפתנו העליונה היא לפתח בני אדם חופשיים, היכולים מתוך עצמם להעניק כיוון ומשמעות לחייהם" (אבשלום, 1997).

כיום נפוץ חינוך ולדורף בעולם כולו, כאשר באירופה קיים באופן טבעי המספר הגדול ביותר של בתי ספר וגנים. חינוך זה כולל את כל הגילאים, מגן הילדים ועד לסיום התיכון (שם).

בישראל קיימים כיום יותר מ-30 בתי ספר יסודיים, תשעה תיכונים והכשרות שונות לגננות ומורים ("אנתרופוסופיה בישראל", 2024).

1.1 היסודות הפדגוגיים של חינוך ולדורף

גישת חינוך ולדורף מבוססת על משנתו של רודולף שטיינר. הפסיכולוגיה ההתפתחותית על פי תפיסתו, רואה את התפתחות הילד כסדרת שלבים עוקבים, בה כל שלב נבנה על ומתוך השלב הקודם ומהווה את המשכו הטבעי. הדגש אינו על מהירות או על הישגיות, אלא על ביסוס השלב ההתפתחותי בו נמצא הילד, פיתוח כשריו ויכולותיו העכשוויים ובנייה איטית ויסודית שלהם (גולדשמידט, 2016).

הידע שעליו מבוסס חינוך זה הוא ידע מהות האדם. הבסיס לכל חינוך, עפ"י שטיינר, צריך לצאת קודם כל מהבנת התהליכים, ומתוכם ראיית הגורמים והתוצאות. אמצעי ההתבוננות להשגתו כוללים ראיית מרכיבים פנימיים באדם, מרכיבי נפש ורוח (אבשלום, 1997).

בבסיס תפיסה זו תקופת הילדות נחלקת לשלוש תקופות של שבע שנים, כשבכל תקופה (שביעון), המאמצים החינוכיים מתמקדים בטיפוח איכויות אחרות (שם).

שטיינר ראה את הישות האנושית כמחולקת לשלוש איכויות נפרדות שגם משתלבות זו בזו:

- האיכות הגופנית-נפשית.
  - האיכות הנפשית-רגשות, תחושות, יצרים, תשוקות.
  - האיכות הרוחנית-חשיבה, הגות, עיון, התבוננות.
- כל איכות צריכה להיות מוזנת בהתאם לשלבים השונים של התפתחות הילד. על המחנך לדעת על איזה חלק בישות האדם עליו לפעול בהתאם לגיל הילד ובאיזו דרך לעשות זאת. ארבעת היסודות בטבע האדם הם: הגוף הפיזי, הגוף האתרי, הגוף האסטרלי והאני. אל אלו מכוונת פעולת המחנך ועליו לחקור וללמוד את טבעם באדם. כל גוף מייצג מהות אחרת:
1. הגוף הפיזי.
  2. הגוף האתרי- סך כל כוחות החיים של האדם: הנטיות וההרגלים, המצפון, האופי, הזכרון והמזג. גוף האתרי מושפע ממראות ודוגמאות, ע"י הדרכה מכוונת לדמיונו של הילד.
  3. הגוף האסטרלי- מייצג את כוחות הרגש והנפש.
  4. האני-מרכז הישות האנושית (שטיינר, 2017).

תקופה ראשונה: שלב הילדות המוקדמת, מהלידה ועד גיל הבשלות לבית-הספר

חיקוי ודוגמא-

עד להתחלפות השיניים, הילד מחקה את המתרחש בסביבתו הפיסית, כל דבר בסביבת הילד הניתן לתפיסה על ידי חושיו. בכך נכללות כל הפעולות המוסריות והבלתי מוסריות, כל הפעולות הנבונות והטיפשיות שהילד רואה.

סביבה מיטיבה בגיל הזה, ע"פ שטיינר, היא סביבה בה המחנכים מסבירי-פנים ומלאי אהבה כנה. אהבה כזו הממלאה את הסביבה הפיזית של הילד בחום, תשפיע עד לעיצוב האיברים הפיזיים של הילד. המעשים הנעשים על ידי המבוגרים לעיני הילד בסביבתו, הם אלו אשר ישפיעו עליו ולא דיבור מוסרי או הסברה תבונתית (שטיינר, 2017).

על פי הפסיכולוגיה ההתפתחותית האנתרופוסופית בגיל הרך יש לתת את הדגש על ההתפתחות הפיסית של הילד, על התזונה וההזנה החושית המעצבים את הגוף והחושים (Nicol & Taplin, 2017).

התפתחות התינוק ובהמשך, התפתחות הילד הרך, מרוכזת בעיקר במישור הגופני פיזי. ישותו של הילד מכוונת לצמיחה, גדילה וטיפוח של הגוף. שאר האיכויות האנושיות נבנות ומתפתחות מתוך קשרן לגופניות. היכולות הקוגניטיביות, הרגש והמוסר עדיין קשורים לגמרי לגופניות, נשענים עליה ונבנים מתוכה. ככל שהגוף, התנועה, חווית המרחב והחושים יתפתחו בצורה ההרמונית והשלמה ביותר, כך יתפתחו בהמשך שאר יכולות וכשרי האדם לצורתם השלמה ביותר.

לכן, בתקופה זו חינוך ולדורף מתמקד בעיקר בטיפוח צדדיו הגופניים של הילד: חוויות החושים, התנועה, שיווי המשקל, יכולות החיקוי הגופני וכל מה שקשור לחוויה הגופנית (גולדשמידט, 2021).

תקופה שנייה: בשנות בית הספר היסודי, גילאים 7-14

בשנים אלו יש להתמקד בעולם הרגש ובחוויה הנפשית של הילדים. הלמידה בשנים אלו צריכה להיות חווייתית, פעילה ומערבת את כל ישותו של הילד. כל ידע מופשט מועבר באמצעות סיפורים, תמונות, עבודה אמנותית והתייחסות לעולם הרגש של הילדים (שם).

העיקרון המנחה בשביעון זה הוא סמכות אוהבת. סמכות שומרת, מנחה ומגנה דרך גבולות וכללים ברורים, ומצד שני- אהבה, כיבוד ופיתוח העצמאות העתידית של הילד (בן דור וערמוני, 2017).

חווית בית הספר בכללותה היא אמנותית, החל מעיצוב הכיתות ובית הספר, תוך דגש על אסתטיקה וכלה בשיעורים עצמם: האומנויות מהוות כלי מתודי וחינוכי. הדבר מתבטא בציון, פיסול, תנועה, מוזיקה ושירה, דרמה ודקלום. תהליכי ההערכה לילד יהיו אישיים ולא יתמקדו בציונים או במבחנים. חשיבות רבה תוענק ליצירת קשר עמוק ומשמעותי בין הילד למחנך, אווירת הלימוד היא סמכותית, המחנך עומד במרכז כמקור ידע וסמכות (גולדשמידט, 2021).

תקופה שלישית: כיתות ז', ח' ובית ספר תיכון

תהליכי הלמידה יתמקדו בחשיבה מופשטת, עבודת כפיים מקצועית בסדנאות מלאכה שונות ומעורבות בקהילה (שם).

1.2 עקרונות מרכזיים בחינוך ולדורף:

- התייחסות לאדם השלם: התייחסות להיבטים הרגשיים, הפיזיים והרוחניים של הילד בנוסף ליכולותיו הלימודיות. ראייה הוליסטית זו מתבטאת במספר מישורים: -שאיפה לאיזון בין תחומי לימוד עיוניים, אמנותיים וגופניים. -סדר יום המאפשר עבודה מאוזנת והרמונית ככל האפשר והמותאמת לאיכויות הזמן ביום ובשנה.
- -שילוב תלמידי חינוך מיוחד וילדים מרקעים שונים בביה"ס. מעבר לתרומה החברתית, הילד מקבל כך תמונה רחבה ופתוחה של האדם השלם ונחשף לילדים בעלי שונות אנושית (שם).
- יישום תכנית הלימודים בהתאם לשלבי ההתפתחות השונים של הילד.
- חוויה אמנותית: שימוש באמנות ככלי מרכזי ללמידה ולביטוי. האמנות יכולה להעצים את הרגשות ולטפחם וע"י כך מקדמת את הכרת העולם הרגשי ומטפחת את הזיכרון. חינוך בעל זיקה אמנותית מחזק את כוחות הרצון והעשייה. האמנות מביאה להרמוניה וזרימה, גופנית ונפשית. האמנויות טבולות בכל תחומי הלימוד ומפרות אותם. דגש רב מושם על אסתטיקה, יצירתיות, יופי והרמוניה.
- ריתמוס וחזרתיות: הקפדה על חזרתיות היוצרת מסגרת ברורה ותחושת ביטחון. מתן חשיבות לפעולת העיבוד הנעשית בשינה הן בריתמוס השבועי והן בעבודה בתקופות.
- ניהול משותף- החלטות מתקבלות בהסכמה או בהצבעה, תוך ניהול משותף הנעשה דרך דיאלוג או שיח (שם).
- דמות המחנך: המחנך נשאר עם אותה קבוצת תלמידים למשך כמה שנים ולא מתחלף תדירות.
- הערכה: ההערכות לתלמידים נעשות עם דגש על תיאורים מילוליים מפורטים שכותב כל מורה על כל תלמיד ופחות בציונים מספריים (זנבל, 2025).

2. מהי פליאה?

חווית הפליאה, ההשתאות הפתאומית, עוררה מאז ומעולם את דעתם של גדולי ההוגים לעמוד על טיבה ועל תוצאות פעולתה.

תחילתה של הפליאה היא בהלם, והמשכה התעניינות בדבר שגרם להלם המפתיע, סקרנות בטיבו של הדבר המופלא שלא היה צפוי. הפליאה מגלה חידוש במה שהיא רואה, לאו דווקא בפעם הראשונה. אפשר שהמראה הוא רגיל, אבל הראייה היא חדשה, והיא מגלה במראה העיניים דבר מפליא, המרעיש את הלב והמעורר את הדעת לחקור ולהבין מה טיבו ומה מקומו של דבר זה בסדר העולם הכללי (שמואלי, 1985).

פליאה היא רגש של השתאות, השתוממות ותהייה. לעיתים מזוהה עם נס ועם יראת כבוד בפני מה שנראה בלתי אפשרי (באנגלית awe).

חיים שפירא, חוקר רב תחומי ומרצה, הגדיר את הפליאה כשיא של סקרנות. מישור הסקרנות מתרומם לפסגה של פליאה. הפליאה היא למעשה רגע הקפיצה מפעילות קוגניטיבית (התבוננות חקרנית) לפעילות רגשית (פליאה) (שפירא, 2020).

חלק מהרעיון של פליאה הוא פשוט לעצור, ולפקוח את עינינו למתרחש סביבנו. אחד התנאים להתרחשותה של חוויה פלאית הוא היכולת להתבונן בדברים ב"עין של מתחיל" (beginner's eye), בפתיחות, כפי שאנו מתבוננים בדבר חדש בפעם הראשונה. התבוננות פתוחה שכזו מרחיבה את מנעד האיכויות שאליהן אנחנו שמים לב, ומגבירה את היכולת שלנו להיות קשובים לניואנסים, שפעמים רבות נותרים בלתי נראים.

כדי לראות את הדברים ב"עין של מתחיל" עלינו להיות נוכחים ברגע הזה, בערנות, בהקשבה ובתשומת לב לפרטים, מבלי לתת למחשבות אודות העבר או העתיד להסיח את דעתנו מהעניין עצמו. נוכחות ברגע הזה משמעה, שאנו מרוכזים ומכוונים לעצם החוויה ולא לתוצאתה או למטרה שהיא משרתת (רפאלי, 2014).

מומחים אומרים שפליאה הוא רגש אנושי חיוני ואף נחוץ להשקטת המחשבות. פליאה היא קריטית לרווחתנו, בדיוק כמו שמחה, שביעות רצון ואהבה. מחקרים מצביעים על כך שלפליאה יתרונות בריאותיים רבים, הכוללים הרגעת מערכת העצבים שלנו והפעלת שחרור אוקסיטוצין, הורמון ה"אהבה" שמקדם אמון והיקשרות (Reese, 2023).

הרב אברהם יהושע השל (1907-1972) היה חוקר, הוגה דעות, משורר, רב ופעיל חברתי. השל הרבה לכתוב על תחושת הפליאה, תפקידה וחשיבותה. "אדישות לפליאה הנשגבת מעצם החיים היא שורש כל חטא" (בנשטין, 2001, עמ' 20), כך אמר והוסיף: "הפליאה

הינה יותר מרגש. היא דרך הבנה, תובנה אל תוך משמעות גדולה ועצומה מאתנו" (בנשטיין, 2001).

"עבור הנביאים פליאה היא צורת חשיבה, היא אינה מגיעה לקיצה כשהידע מושג, הפליאה היא יחס שלכולם אינו חדל, אין תשובה בעולם להשתוממותו הקיצונית של האדם". (שם)

להרגיש פליאה משמעותו לדעת כי אנו קשורים אל דבר מה עצום מאיתנו, דבר מה שגם קשור אלינו אך גם אינו תלוי בנו. הפליאה מרחיבה את היקף המעגל, מסיעה אותנו מן המעגל האנושי אל הסיפור הגדול יותר. פליאה היא החוויה החינוכית שלוקחת אותנו מעבר לקיום הסגור שלנו, וגורמת לנו להביט בחיינו בתוך הקשר חדש, מלא בהשתאות. פליאה תובעת מאיתנו ליצוק קשב ואהבה בדחף הסקרנות שלנו אל העולם (שם).

פליאה היא מצב של התודעה שבו אין אנו מביטים במציאות באמצעות הידע הזכור לנו. פליאה היא מצב שבו דבר אינו מתקבל כמובן מאליו. במצב של פליאה אין אנו מכוונים כלפי ידע מסוים, כלפי התופעות כפי שהן נתפסות בהכרתנו, אלא עומדים נדהמים לפני התרחשות (בונדי, 2008).

תחושת הפליאה למעשה זו אהבתנו לאדמה, ניתן לטעון שהיא תכונה מולדת, לעיתים במהלך חיינו הבוגרים תחושה זו מתעמעמת ואף נעלמת לגמרי בקרב מבוגרים מסוימים. זוהי תחושת היראה שלנו, ההרגשה שאנו חלק מקסמם של החיים (Washington, 2018).

היכולת לחוות פליאה עמוקה על היקום וכל מה שהוא מכיל אינה רק רלוונטית מבחינה חינוכית, אלא נמצאת בלב החינוך. בהתאם לכך, עלינו לחנך לשמר ולעודד תחושת פליאה עמוקה. בהתחשב בכך שבני כל הדתות יכולים לחוות תחושת פליאה על הטבע, יהיה זה הולם אם מערכות חינוך מכל קצוות האמונות והדתות, חילוניים ודתיים כאחד יבקשו להחיות את תחושת הפליאה של החברה כולה (Schinkel, 2017).

בספרו "חיי הדבורים" מתאר מוריס מטרלינק את חיי הדבורים מנקודת מבט פלאית: "הפלאי, אם כן, אינו שוכן בממלכה נשגבת, מרוממת, המרוחקת מפרטי חיינו היומיומיים. השגור והפלאי שלובים זה בזה... עם זאת, הפלאי אינו מגלה עצמו מיד לעין, צריך לסלול אליו את הדרך מבעד לנגלה" (מטרלינק, 2022, עמ' 256).

מטרלינק מוצא חשיבות עצומה בפליאה עצמה: "היכולת שלנו להתפעל, שהתעוררה לאורה של אשליה, לא הייתה לחינם והיא תסייע בגילוי האמת, שהרי זו תגיע במוקדם או במאוחר". מטרלינק פותח בפנינו את האפשרות לפענח חלקים מאותה תעלומת החיים, כשהיופי והפליאה הם שמנחים את צעדינו בחקירתה: "הרגע שבו נראה לנו הדבר מרהיב ביותר, הוא גם הרגע שבו יש לנו את הסיכוי הטוב ביותר לקלוט את אמיתותו. היופי שאנו מייחסים לו מכוון את תשומת לבנו אל יופיו ואל גדלותו האמיתיים" (מטרלינק, 2022, עמ' 260).

2.1 פליאה בתהליכי למידה

למידה ששמה את הדגש על מפגשים בלתי צפויים עם סביבות שונות יכולה לרגש את הלומדים ולאפשר להם לחוות פליאה ולגלות סקרנות. במפגש הראשון עם תופעה לא מוכרת, יש חשיבות לפליאה הראשונית, קצרת הטווח, שמובילה את הלומדים לידי רצון להמשיך ללמוד ולהכיר. פליאה היא התגובה הלא-מילולית של הילד למפגש עם דבר חדש ולא מוכר (שור, 2019).

לפי משה דב כספי, חוסר יכולת להסביר תופעה, גורם להתרגשות ולפליאה ומעורר את הצורך לחפש הסברים. כספי קורא לתהליך זה פס"ח- פליאה, סקרנות, חקרנות, והוא מאופיין ע"י מעבר מן הרגש אל החשיבה המסודרת. ההתרגשות גורמת לפעולת חשיבה וכך נוצרת למידה משמעותית (כספי, 2013).

ההתרגשות במפגש עם תופעה, גורמת לנו לרצות ללמוד עוד אודותיה.

עולמו של הילד הוא רענן וחדש ויפה, מלא פליאה והתרגשות. רייצ'ל קרסון, מדענית ומחנכת, מדגישה שאכן ילדים זקוקים לעזרת מבוגרים על-מנת לפתח ולשמר תחושת פליאה זו.

אך לרוב, גם המבוגרים זקוקים לילדים על-מנת לגלות תחושה זו מחדש, להעריכה וביחד לשאול: "מה אם מעולם לא ראיתי מראה זה קודם? מה אם ידעתי שמעולם לא אראה זאת שוב?" (בנשטיין, 2001).

בהוראה, מתן לגיטימיות לתחושות פליאה של תלמידים מדי פעם יכול ללמדם להפעיל חשיבה ביקורתית ויצירתית ולחזק בהם את הצורך לחפש אחר הסברים חלופיים, שלעתים יתגלו כמשכנעים יותר מאלה המוצעים בספר הלימוד.

בספרו "מידע, ידע ודעת", מציע שלמה בק להבחין בין שני סוגים שונים של פליאה:

הראשונה, פליאה ראשונית "בלתי אמצעית" – כאשר תלמידים יתקלו בתופעה מוזרה או חריגה, העשויה להיות מנוגדת להיגיון המוכר והידוע.

השנייה, "פליאה מסדר שני", פליאה מרגשת פחות בה הלומדים יקבלו את הרושם שככל שהם יודעים יותר הם בעצם מבינים פחות. יכולה להיות מודעות לדיסוננס הזו כשהתופעה או ההסבר המתקבלים אינם מתיישבים עם ההיגיון שלהם או עם הידוע והמוכר להם.

קרוב לוודאי שכוחה של הפליאה מסדר שני יגבר כשהמורה ינסה לברר לעצמו מה מפתיע אותו או מעורר פליאה בחומר שעליו ללמד ולא ינסה להציג כל עובדה וטענה כאובייקט לזכירה ושינון (בק, 2016).

2.2 התפעמות

ההתפעמות הינה מימד נוסף המרכיב את הפליאה. כחלק מתהליך הלמידה, אנו נחשפים לתופעות שונות ומגוונות, מפתיעות לעיתים העשויות לעורר בנו תחושת התפעמות. זוהי התחושה המרגשת שעולה בנו כשאנו מביטים בשמי לילה מלאי כוכבים, למשל.

ההתפעמות גורמת לתחושת ענווה לנוכח ממדי המציאות הגדולים וגם להבנת כוחה של החשיבה, המאפשרת לעשות סדר גם בתופעות גדולות כקטנות.

ההתפעמות גם ממחישה את אי הסדר בעולם התופעות ועשויה להביא אותנו למקומות לא צפויים בלמידה (שור, 2019).

יהושע מרגולין (1877-1947) היה מחנך, חוקר טבע, סופר ומשורר. מרגולין כתב על אותו הדבר שהיום אנו קוראים לו למידה התנסותית, חווייתית ומשמעותית. ההתבוננות המעמיקה מעוררת פליאה, סקרנות ורצון לדעת, ומובילה לשאלות ושאלות ולהתנסות בחקר. מרגולין הדגיש את חשיבות הפליאה לנפש הלומד ולשלומות שלו. במקום לתת תשובות של ידע, המחנך יכול לעורר ולהוביל פליאה וסקרנות זו של הילד אל למידה רגשית חווייתית שטיטבע בו לעד (אסף ושמואלי, 2022).

מרגולין טוען שכדי שהוראת הטבע תהיה משמעותית, הטבע צריך להיות מוחשי, לגעת בנפש הלומד ולעורר את הרצון ללמידה משמעותית (מרגולין, 1947).

"ישנם בני אדם, הבאים לעולם עם לב פתוח לטבע, עם כישרון מיוחד להרגיש את הטבע הרגשה עזה, כשם שנולדים משוררים ואמנים. אך אין לך אדם שאין בו ניצני הכישרון הזה, ותפקידו של החינוך הוא לפתח את הניצנים האלה ולעורר בהם את כוח הגידול. ויש להתחיל בפיתוח הכישרון הזה משחר ילדותו של האדם, כשהוא נוח לקבל השפעה" (מרגולין, 1947, עמ' 100).

החוקרת רות וילסון (Wilson, 2008) טוענת שתפקיד המבוגר ביצירת הקשר של הילד לעולם הטבע הוא בעיקר ליווי ופחות הוראה. לטענתה, ליווי המבוגר את הילד בסביבה הטבעית ותיווכו את הסביבה הופכים למשמעותיים כאשר המבוגר מהווה מודל לחיקוי – מתלהב, מתעניין, יוצר אינטראקציה עם הילד, דואג לסביבה הטבעית ומכבד אותה. טענה זו הולמת את רוח דבריה של רייצ'ל קרסון: "אם ילד אמור לשמר בחיים את תחושת הפליאה המולדת שלו, מבלי לקבל מתנה כזו מפיות, הוא זקוק לליווי של לפחות מבוגר אחד שיוכל חלוק עמו את התחושה, לגלות עמו מחדש את השמחה, ההתרגשות והמסתורי שבעולם שבו אנו חיים" (Carson, 1965).

2.3 מה מונע חינוך לפליאה?

האנושות כיום עירונית יותר ופחות מחוברת לטבע מאי פעם. רוב האנשים כיום בחברה המערבית חווים את הטבע כמושג מופשט. כדי לחולל שינוי בעולם האמיתי (החברתי כמו גם הטבעי), יש לבצע מעבר מחוויה תיאורטית של הטבע לחוויה התנסותית של הטבע. העובדה שאנו עוסקים כעת פיזית פחות בטבע הלא אנושי (במיוחד בילדות) היא בבירור חסם אחד מרכזי לביסוס והחייאת תחושת הפליאה. אחר הוא האופן שבו החברה שלנו רואה את העולם, מתוך השקפה אנתרופוצנטרית, הרואה את האדם כמרכז העולם (2018, Washington).

המחנך לאיכות הסביבה דוד אור טוען שהמשבר האקולוגי נטוע באופן שבו אנו מחנכים את הדורות הבאים. לטענתו, החינוך הדומיננטי כיום מרחיק אותנו מהחיים בשם השליטה האנושית, מפריד במקום מאחד (מבחינת היחס שלנו עם הטבע), מדגיש יתר על המידה הצלחה וקריירה, מפריד בין תחושה לשכל, ובין מעשי לתיאורטי. אם ברצוננו לשנות זאת ולהפוך את החינוך לפליאה לידידותי, עלינו לשקול כיצד לעודד תחושת פליאה בבית, בבית הספר, באוניברסיטה ובקהילה שלנו (שם).

2.4 פליאה בבתי ספר

בתי ספר צריכים לעודד פליאה כלפי הטבע, אבל הניתוק ההולך וגובר של ילדים מהטבע מעיד על כך שרובם לא מצליחים לעשות זאת. חלק מהבעיה הוא הרעיון ש"השכלה" נתפסת לעתים קרובות רק ע"י מבחנים המודדים זיכרון (ואולי צורה אחת של אינטליגנציה).

בתי ספר יכולים לעודד דמיון ויצירתיות, הם צריכים ליצור מקומות שבהם ילדים יכולים לבלות בזמן משחק, ולפתח משחקים משלהם בטבע. לפיכך, בחינוך אקוצנטרי, בתי ספר צריכים לשלב את יכולתו של הטבע להגביר את הלמידה והיצירתיות, ולהגדיר מחדש את הכיתה בבתי הספר וגם באוניברסיטאות כך שיכללו לעתים קרובות הוראה בטבע.

ישנם היבטים חשובים נוספים בהכנסת פליאה לחינוך בית הספר, הראשון הוא תוכנית הלימודים. תחושת הפליאה מהטבע נעדרת ברוב תוכניות הלימודים של בתי הספר ברחבי העולם. בונט טוען שהמצוקה הסביבתית שלנו היא משבר לא רק של ההישרדות הפיזית שלנו, אלא של ההישרדות הרוחנית שלנו - כלומר, ההבנה שלנו לגבי מה אנחנו וכיצד עלינו להתייחס לעולם הסובב אותנו. הוא טוען שתוכנית הלימודים צריכה לפתח את הקשר הנכון עם הטבע ובכך ההבנה שלנו לגבי מה אנחנו וכיצד עלינו להתייחס לעולם הסובב אותנו (Bonnett, 2007).

3. רגשות רליגיוזיים בחינוך ולדורף ע"פ שטיינר-

פליאה, יראת כבוד והכרת תודה

"היסוד הרליגיוזי שאיתו נולד האדם שייך לעצם טבעו" (שטיינר, 2002, עמ' 143). שטיינר, שרואה ברליגיוזיות רגש עמוק של הכרת תודה ופליאה, מדריך את המורים בהרצאות רבות כיצד לטפחו. מכך נובע כי לאימפולס הדתי יש מקום משמעותי ביותר בחינוך ולדורף. שטיינר אינו מכונן לכפייה של אורח חיים דתי מסוים, אלא לביטוי "היסוד הרליגיוזי", כפי שהוא קורא לו, שהוא כוח מניע ללמידה, עשייה, יראת כבוד, הכרת תודה והתפתחות האדם השלם (שטיינר, 2009).

3.1 פליאה

בהרצאה שנשא שטיינר¹ ב-14 במאי 1912 בברלין, כחלק מסדרת ההרצאות "האדם הארצי והקוסמי", הוא עסק בשאלת משמעות החיים ובמטרת האבולוציה האנושית על פני כדור הארץ. שטיינר ציין כי אין לשאול על "המטרה הסופית" של האבולוציה, אלא על היעד המיידי, כלומר: מה האדם מוסיף להתפתחותו דרך גלגולי חיים פיזיים חוזרים ונשנים. הוא מתאר את שלב ההתפתחות המודרני, שבו נדרשת התפתחות פנימית של האדם דרך חוויות של פליאה, חמלה ומצפון (The Rudolf Steiner Archive).

שטיינר טוען שכל פילוסופיה מתחילה בתחושת הפליאה - זוהי תגובה טבעית של נפש האדם כאשר הוא נתקל בתופעות שאינן מובנות לו במבט ראשון. הפליאה מתעוררת כאשר יש פער בין מה שאנו מכירים לבין מה שמופיע בפנינו. זו אינה רק סקרנות, אלא התרגשות עמוקה שמניעה את החיפוש אחר משמעות. "הפילוסופיה מתחילה בפליאה, אך לא כל פליאה מוליכה לפילוסופיה. רק כאשר אנו עוצרים ומתעמקים במה שמעורר בנו את התחושה הזו - רק אז מתחיל תהליך פנימי משמעות" (שם).

הוא מתאר את הפליאה כשלב ראשוני וחיוני בהתפתחות הרוחנית. לדבריו, בעידן המודרני הפליאה נחלשת כי התרבות והחינוך מקדמים גישה שכלתנית ו"פרקטית" מדי. אולם כדי להתפתח באמת מבחינה רוחנית, האדם צריך לטפח את היכולת להתפעל - לא רק מן הדברים הגדולים, אלא גם מהיום-יומי (שם).

בהרצאה הראשונה מתוך סדרת ההרצאות "עולם החושים ועולם הרוח" של שטיינר², נדונה חשיבותה של הפליאה כנקודת מוצא חיונית לחשיבה אמיתית.

¹ הרצאה מס' GA 133. ניתנה ב-14.5.1912 בברלין, גרמניה.
² הרצאה מס' GA 134, 1. ניתנה ב-27.12.1911 בהנובר, גרמניה.

שטיינר מדגיש את הפליאה כמצב ראשוני הכרחי לכניסה לעולם הרוחני. הפליאה מוצגת כתגובה טבעית של נפש האדם כאשר היא נתקלת במשהו שמעבר לשגרה, והיא הצעד הראשון לעבר תודעה עמוקה ואותנטית יותר של המציאות (שם).

שטיינר מציג בהרצאה זו כמה נקודות עיקריות שקשורות לפליאה:

- **הפליאה כזרע של כל ידע**- שטיינר מדגיש כי כל חקירה או לימוד חייבים לנבוע מהתנסות ראשונית של פליאה. זהו מצב נפשי שבו האדם עומד מול המציאות בתודעה פתוחה, מבלי לנסות לשלוט או לעצב אותה מראש. מדובר במפגש עם העולם שמוביל לעומק האמת.
- **הפליאה וההבדל בין ידע אמיתי לידע שטחי**- פליאה היא לא רק תחושת סקרנות, אלא הכוח שמניע את האדם לחקור ולהבין את העולם בצורה עמוקה. אם אדם לא מתחיל את הדרך בהלך נפש של פליאה, כל הידע שהוא צובר עשוי להיות שטחי, ולא תוצאה של חקירה אמיתית.
- **יראת כבוד**- שטיינר מציין כי לאחר הפליאה, על האדם לפתח יראת כבוד כלפי אובייקט החקירה, כדי שהחשיבה תוכל לחדור אל המציאות ולהבינה לעומק. יראת כבוד היא ההרגשה העמוקה והכנה כלפי כל מה שהחשיבה נוגעת בו, והיא חיונית כדי שהחשיבה תוכל לחדור אל המציאות ולא להישאר ברמה של רעיונות או תחושות שטחיות.
- **הסיכון של גאווה מחשבתית** – אם אדם נכנס לתוך תחום החקירה מתוך פליאה, אך לא מתמודד עם הפיתוי להרגיש גאווה או הנאה בפיקחותו, הפליאה לא תוכל להוביל אותו לאמת. גאווה זו עלולה לעוות את החשיבה ולהפוך אותה לכיוון של "הוכחות" או רעיונות מדויקים אך ריקים מתוכן.

כאמור, שטיינר מציע שחקירה אמיתית של העולם מתחילה במפגש עם הפליאה, אך זו חייבת להיות מלווה בהמשך צמיחה דרך חשיבה כנה ויראת כבוד כלפי מה שמתגלה (שם).

3.2 יראת כבוד

יראת הכבוד, הערצה, וההרגשה שיש משהו גדול ומסתורי ממני הנם רגשות דתיים. שטיינר עודד את המחנכים לטפח רגשות דתיים בקרב תלמידיהם עד לגיל ההתבגרות. בכתביו ובהרצאותיו מוזכרים רגשות אלו ככוחות חיוביים ובונים בהתפתחות הילד פעמים רבות. שטיינר קושר בין יראת הכבוד בילדות המוקדמת לבין עצמאות ויכולת בחירה בבגרות. לטענתו, ילד שלמד להעריך, לכבד ולחוש יראת כבוד והכוונה כמובן לרגשות שבאים בצורה טבעית ולא על-ידי פחד ויראה חיצוניים ייצור כך את הבסיס לאישיות חזקה ועצמאית (גולדשמידט, 2019). בספרו "ידע האדם" שטיינר מתייחס להלך הנפש של התפילה אצל

הילד: אם נביא את הילד ליראת כבוד ולהלך נפש של תפילה, בגיל מבוגר יותר כזקן, אותו אדם יהיה מחונן בכוחות חזקים ויוכל לחלוק עם אחרים את תוצאות הלך נפש זה ולהביא את פנימיותו לידי ביטוי חי (שטיינר, 2006).

"ישנם ילדים, המביטים ביראת-קודש אל האנשים אותם הם מעריצים. הם עושים זאת במידה כה רבה שאינם מעיזים להעלות לגביהם מחשבה כלשהי של ביקורת או התנגדות. ילדות וילדים כאלה בהתבגרם הם מאושרים בכל שעה, שמזדמן להם להביט אל מה שממלא אותם יראת-כבוד. משורות הילדים הללו מתפתחים תלמידים רבים של מדע-הרוח..." (שטיינר, 2014, עמ' 21).

בספרו "חינוך הילד לאור מדע הרוח אנתרופוסופיה" פונה רודולף שטיינר למחנכים והורים ומציב בפניהם את בעיית החינוך ופתרונה. ע"פ שטיינר, יראת כבוד ונהיגת כבוד הינם כוחות נחוצים לגדילה נכונה של גוף-האתר בשביעון השני (גילאים 7-14). אדם שלא הייתה באפשרותו להשקיף על אדם אחר ביראת כבוד, יסבול מכך כל חייו. כאשר אין יראת כבוד, הכוח החי של גוף-האתר מתנוון (שטיינר, 2017).

עוד שטיינר מוסיף ומנחה, שבשנים אלו בחיי אדם, כמחנכים עלינו לבחור את החומר לסיפורים שנספר, מתוך הצגת מראות חיים אשר יעוררו רגשי-הערצה בנפשותיהם וימריצו אותם למעשים (שם).

עיקרון חינוכי נוסף אשר שטיינר מתייחס אליו בהקשר זה, מדבר על כך שהדחפים החזקים ביותר הפועלים על גוף האתר, באים מן הרגשות והדימויים אותם חש האדם והקשורים לכוחות הנצחיים ביקום, דהיינו חוויות דתיות. דחפים דתיים החודרים עמוק לתוך נפשו, יגרמו לפיתוח רצונו ואופיו בצורה הבריאה ביותר. אדם צריך להרגיש קשור למציאות אלוהית-רוחית, מה שיגרום לו לחוש באופיו וברצונו שלו בטחון, בריאות ואחדות (שם).

שטיינר מדגיש את חשיבות יראת הכבוד בגילאים צעירים והשפעתה על חיי האדם בהמשך חייו הבוגרים. לטענתו, אנשים אשר בילדותם היו בעלי נטייה מיוחדת ליראת כבוד ורכשו כבוד גדול כלפי מבוגרים, חוו הלך נפש של תפילה. בבגרותם, אנשים אלו פיתחו גישה ויכולת לחנך וללמד אחרים. כאשר הילד למד לפתח בתוכו את הלך הנפש של התפילה, בשלב מאוחר בחייו עצם נוכחותו תקרין כברכה לזולת, זו היכולת להעניק ברכה, והיא מורגשת אצל הזולת (שטיינר, 2020).

יראת הכבוד, הטקסיות, אווירת ההתפעלות והמסתורין מתקיימים בכיתות הנמוכות בבתי ספר ולדורף. החל מאמצע תקופת בית הספר היסודי, כיתות ד', ה', מתרחש מעבר לאווירה יותר בוגרת, חשיבה רציונאלית ואקדמית (גולדשמידט, 2019).

המורה חייב להביא את יראת הכבוד הגדולה ביותר מול הישות הנפשית-רוחנית של האדם. ללא יראת הכבוד הזו, המורה לא יוכל להתמודד נכון עם כל הקשור לחינוך בבית הספר. המורה צריך להרגיש מול הילד כמול ישות חופשית. כתוצאה מכך, יוכל המורה למצוא את העקרונות שלפיהם יחנך את הילדים, כך שלא יחושו בהפרה של חירותם (שטיינר, 2020).

תופעות טבע כמו פרח בשדה או ברקים בשמיים עשויים לעורר בנו יראת כבוד כשאנו חווים אותם במונחים של הסדר הרוחי האלוהי של העולם ומעל לכל, עלינו להרגיש יראת כבוד כלפי הילד כאל ביטוי ההתגלות הגבוהה ביותר של טבעו, כנושא בשורה. בהלך נפש זה אנו מבטאים את אחד האימפולסים החשובים ביותר בחינוך (שטיינר, 2016).

"על המורה להתבונן ביראת כבוד עמוקה על הילד ולדעת: לפני ישות רוחית שירדה לאדמה" (שטיינר, 2014, עמ' 12).

3.3 הכרת תודה

בהרצאה שנתן שטיינר,³ דיבר על תודעת הילד המשתנה ועל חשיבות הכרת התודה אצל הילדים:

לדבריו, הכרת הטוב היא תכונה ראויה בנפש האדם, עליה לצמוח עם הילד. הכרת תודה צריכה לזרום אל תוך האדם כאשר כוחות הגדילה הפועלים בילד בכיוון פנימה - כשהם בשיא פעילויות העיצוב שלהם. הכרת תודה צריכה להתפתח מתוך מערכת היחסים הגופנית-דתית כתכונה הדומיננטית אצל הילד מלידה ועד להתחלפות השניים. אולם במקביל, הכרת תודה תתפתח באופן ספונטני מאוד במהלך תקופת החיים הראשונה הזו, כל עוד הילד יטופל כראוי. כל מה שזורם, במסירות ובאהבה, מהוויתו הפנימית של הילד אל כל מה שבא מהפריפריה דרך ההורים או מחנכים אחרים וכל מה שמתבטא כלפי חוץ בחיקוי הילד, יחלחל בהלך רוח טבעי של הכרת תודה. עלינו לפעול רק בדרכים הראויות להכרת התודה של הילד והיא תזרום אלינו, במיוחד בתקופת החיים הראשונה. הכרת התודה הזו מתפתחת עוד יותר אל כוחות הגדילה שגורמים לגפיים לגדול, ושמשנים אפילו את ההרכב הכימי של הדם ונוזלי הגוף האחרים. הכרת תודה זו חיה בגוף הפיזי וחייבת לשכון בו.

טיפוח הכרת התודה האוניברסלית הזו כלפי העולם הוא בעל חשיבות עליונה. זה לא תמיד צריך להיות בתודעה של האדם, אלא עשוי פשוט לחיות ברקע של חיי הרגש, כדי שבסופו של יום מפרך אפשר לחוות הכרת תודה, למשל, כשנכנסים לאחו יפהפה מלא בפרחים. תחושה תת-מודעת כזו של הכרת תודה עשויה להתעורר בנו בכל פעם שאנו מתבוננים בטבע. זה

---

³ הרצאה מס' 6, GA 306. ניתנה ב-20.4.1923 בדורנאך, שווייץ: The Child's Changing Consciousness and Waldorf Education.

עשוי להיות מורגש בכל בוקר כאשר השמש זורחת, כאשר רואים כל אחת מתופעות הטבע. אם רק נפעל כמו שצריך מול הילדים, תתפתח בתוכם עלייה מקבילה בהכרת תודה על כל מה שמגיע אליהם מהאנשים שחיים סביבם, מצורת הדיבור או החיוך, או מהאופן שבו אנשים מתייחסים אליהם.

מצב אוניברסלי זה של הכרת תודה הוא הבסיס לגישה דתית באמת. בחיי האדם, אהבה זורמת לכל דבר אם רק התנאים המתאימים יציגו את עצמם להתפתחות. האפשרות לחוויה אינטנסיבית יותר של אהבה, שמגיעה לרמה הפיזית, ניתנת רק בתקופת החיים השנייה בין החלפת השיניים להתבגרות. אבל אותה אהבה רכה ראשונה, המגולמת כל כך עמוק בהוויה הפנימית של הילד, מבלי שעדיין פועלת כלפי חוץ - הפריחה העדינה הזו תשתרש היטב באמצעות התפתחות הכרת תודה. אהבה, שנולדה מתוך חווית הכרת התודה במהלך התקופה הראשונה לחייו של הילד, היא אהבת האל. עלינו לשתול הכרת תודה בנפשו של הילד, כי זה שורש אהבת אלוהים.

הכרת תודה צריכה לצמוח עם האדם הגדל, וזו הסיבה שיש לשתול אותה כאשר כוחות הגדילה של הילד נמצאים בעוצמה (The Rudolf Steiner Archive).

הרגש הראשון מתוך שלושת האלמנטים של הנפש שעל המחנכים לפנות אליהם ולטפחם מבחינת החינוך המוסרי והדתי הוא רגש הכרת התודה. זו צריכה להתפתח כבר מתחילת תקופת בית הספר, באופן שיטתי ובכל צורותיה, בתחומי החיים השונים. על המחנכים לעורר אצל הילד הלך נפש של הכרת תודה על כל מה שהוא מקבל (שטיינר, 2020).

אם רגש זה מתפתח בצורה נכונה, אזי הילד לומד להכיר את חוקי הטבע, וראה את עצמו כאדם שמשתלב בטבע בעולם החושי. הילד מרגיש שמהות העולם היא רוח והחוויה הזאת מתחילה להפוך לרגש של הכרת תודה לישויות האלוהיות, שהציבו אותנו בתוך העולם (שם).

הכרת התודה כוללת בתוכה איכות מסוימת של ידע או הכרה, אנו זקוקים להבנה מסוימת של הדברים לפני שנוכל להודות עליהם. בחוויה של הכרת התודה אנחנו עומדים מול הזולת. אם נוכל לחדור לתוך הזולת עם החיים שלנו, נצליח לחוות את הזולת כמו את עצמנו ואז בחיי הרגש מתפתחת אהבה (שם).

כל רגשותינו צריכים לנבוע מרגש בסיסי של הכרת תודה שהיקום נתן לנו להיוולד ונתן לנו מקום בתוכו. זהו רגש חיוני אצל כל מורה ומחנך וצריך להיות אינסטינקטיבי עבור כל מי שמטפל בילדים. הדבר החשוב ביותר שעלינו לשאוף אליו בידע רוחי הוא הכרת תודה על כך שהיקום הפקיד בידינו ילד למשמרת (שטיינר, 2016)

4. דרכים לפיתוח ויישום פליאה ויראת כבוד בחינוך ולדורף

4.1 טקסים וריתמוסים

"אורה היקר של השמש

מאיר לי את יומי,

עוצמת הרוח של הנפש

נותנת כוח לגופי.

בזוהר אור השמש

מודה אני לך אלוהים,

על און נפשו של האדם,

אשר אתה ברוב טובך,

הענקת לנשמת.

כדי שאהיה חרוץ בעבודתי

ומשתוקק ללימודי.

ממך נובעים אור ועוצמה,

אליך זורמות אהבה ותודה."

יום הלימודים במרבית בתי ספר ולדורף ברחבי העולם נפתח בברכת בוקר זו. זהו נוהג שרבים מבתי הספר בוחרים לעשותו. ברכה זו משתנה מתרבות לתרבות ומארץ לארץ, אך בתי ספר רבים, חלקם בישראל, מברכים את הברכה שנכתבה על ידי שטיינר עצמו, אותה ברכו בבית הספר ולדורף הראשון. ברכה זו נאמרת ע"י תלמידים בכיתות א' עד ה', ישנה ברכה שונה לכיתות ו' עד י"ב (גולדשמידט, 2019).

אמירת הברכה במעין טקס של פתיחת היום, יוצרת אוירה טקסית של יראת כבוד במהלך היום, השבוע והשנה. בכיתות הצעירות מדליקים לפני הברכה נר, שרים שיר. בישראל, נהוג לקיים בסוף השבוע קבלת שבת כיתתית. חשיבות רבה שמים בחינוך ולדורף על טקסים, מועדים וחגים, לחגוג ביחד חגים ואירועים ולקיים מופעים והתכנסויות בריתמוס שנתי זה או אחר (שם). דוגמה לטקס היוצר אוירה של יראת כבוד הינו טקס מעגל אור (או בשמו האחר: ספירלת האור), זהו אירוע מרגש במהלכו ילדי ביה"ס צועדים כל אחד בתורו ומביאים את אורם למרחב. טקס זה, הנחוג בבתי ספר ולדורף בכל העולם לקראת תקופת החורף, כולל

יצירת מסלול ספירלי מעשבים ירוקים במרכז החדר. במרכז המסלול מונח נר גדול, ותלמידים נכנסים לחדר בזה אחר זה, מדליקים את נרותיהם האישיים מהנר המרכזי ומניחים אותם לאורך המסלול. הטקס מסמל את המעבר מהחושך לאור, את האור הנולד בתוככי הנפש ומציאת האור מתוך החושך (זנבל, 2023).

טקסים מייצרים חוויה שונה משגרת היומיום. הם מייצרים מרחב פנימי וקשוב, שבו הילד פתוח להשראה ולהתפעמות. ההשתתפות בטקסים מסייעת לתלמידים לפתח תחושת פליאה והערכה כלפי העולם שסובב אותם (Henry, 1992).

באמצעות טקסים וברכות הילדים חווים הודיה על השפע הקיים, יראת כבוד ליופי ולנעלה וחווית פליאה והשתאות. רגשות אלו נתפסים כחיוביים ומקדמים את התפתחות הילד (Fox, 2015). טיפוח רגשות אלו מעניק לילדים חוויה עוטפת ואוהבת אשר בשלב מאוחר יותר של חייהם תהפוך לאהבה כנה והתמסרות למען הזולת (Howard, 2006).

"האלמנט הטקסי אשר בא לאדם בצורת תמונות הוא באמת משהו שחודר עמוק לתוך הנפש, לתוך הרגש הדתי" (שטיינר, 2020, עמ' 148).

4.2 התפתחות רוחנית של המחנך ככלי להגברת תחושת הפליאה אצל הילדים

ה"כלי" המרכזי שבידי המורה הוא עצמו, מקומו שלו בהתפתחות הרוחנית וזו קשורה דרך מודעות עצמית קשר למה שמעבר והוא אינסופי, גדול ורחב מן העצמי ויש בו קדושה וביור מקומו של האדם וביור השאלות הגדולות של החיים. התפתחות בכיוונים אלו מביאה לתחושת חיבור במישור הבינאישי והקבוצתי, כמו גם לטבע וליקום (מייזליש, 2014).

כמחנכי ולדורף, אנו מוזמנים לפתח את התכונות הרוחניות של התרחבות הלב, ענווה, סקרנות, עניין, פליאה ויושרה. בזמנים ייחודיים ומאתגרים אלו, אנו מתבקשים לראות בביור מה משפיע עלינו ולהיות מוכנים לשנות, להגיב ולהשתנות (Howard, 2022).

המבוגרים עצמם צריכים לטפח בתוכם תחושות יראת כבוד, דמיון, חמלה ואמיתות, כדי לתמוך בילדים מתוך מקום אותנטי ושלם. מורים שאינם מחוברים לעולם הרוחני שלהם יתקשו לזהות ולטפח אותו אצל הילדים (Kim, Lynam, Tree & Gallas, 2024).

בהרצאותיו למורי ולדורף בשטוטגרט, דיבר שטיינר על יראת הכבוד שצריכה להיות למחנך כלפי הילד. כאשר ההוראה חדורה ביראת הכבוד כלפי האלוהי-רוחי, היא עושה פלאים ותהיה בעלת השפעה מעצבת עצומה על הילד (שטיינר, 2015). "יראת כבוד והתלהבות-אלה הם שני הכוחות הסודיים והבסיסיים אשר חייבים למלא את נפשו של המורה ברוח" (שטיינר, 2015, עמ' 46).

"אנו לומדים להתבונן לתוך מעמקי החיים האנושיים... האם לא ניתן על ידי הבנות אלו ללמוד להעמיק בכל ילדה וילד, כך שכל נפש אנושית תהפוך עבורנו לחידה קדושה? האם לא לומד המורה להתבונן כך על החיים האנושיים, על כל נפש אנושית עם הרבה יותר תשומת לב ויראה?" (שטיינר, 2010, עמ' 30).

4.3 הוראה באמצעות סיפורים

רבים מהשיעורים הראשיים, אשר מועברים ע"י מחנך הכיתה, מועברים דרך סיפור. בכיתה א' אגדות וסיפורי עמים, בכיתה ב' משלים וסיפורי צדיקים, בכיתה ג' סיפורי תנ"ך, בכיתה ד' סיפורי היסטוריה ומיתולוגיות, בכיתה ה' סיפורי תרבויות קדומות (שטיינר, 2006). שימוש באגדות, מיתוסים, משלים וסיפורים שונים מעוררים את דמיון הילד, מעבירים מסרים מוסריים בלי תוכחה ישירה. בכל גיל יש התאמה לסוג סיפור שונה. כך, למשל ע"י לימוד משלים בכיתה ב', פוגשים הילדים דמויות לחיקוי והערצה המעוררות יראת כבוד על ידי מפגש עם מעשים של טוב אנושי טהור (ששון, 2009).

4.4 קשר יומיומי עם הטבע

למידה בחוץ, גינון, טיולים, התבוננות ומעקב אחרי תופעות טבע, לימוד לפי עונות השנה ועוד מטפחים תחושת שייכות לעולם ויראת כבוד כלפי החיים. הקשר לאדמה ויכולת הילדים להניב ממנה פירות מעוררות איכויות כיראת כבוד, הודיה, סבלנות ופליאה (ששון, 2023). כשהילד מפתח רגש לפלא המתבצע ע"י קשר לאדמה, הוא מפתח קשר לעולם כולו, קשר שעתיד להישאר בשארית חייו (שטיינר, 2006).

למפגש עם הטבע, כמו גם עם אמנות וטקסים, יש משמעות גדולה עבור הילד. אלו אמצעים שעשויים לעורר חוויה חושית-רוחנית. הטבע כמרחב של גילוי וחוויה קיומית של הילד הינו כלי נהדר לעורר תחושות פליאה ומאפשר חוויות של השתאות והתמסרות לרגע. הילד מוזמן לפגוש את העולם לא רק ככלי לרכישת ידע, אלא כמצע להתפעלות קיומית. החינוך בבי"ס ולדורף נתפס כמרחב של פתיחות, חקירה, ותחושת משמעות והדגש עובר מהישג חיצוני להתפתחות פנימית (Rawson, 2021).

שטיינר דיבר על כך באחת מהרצאותיו⁴: "הילד מהרהר: "מתחתי נמצא כדור הארץ החי, שחי את חייו בעולם הצומח, מה שמעניק לי עונג רב. אני מביט במשהו מעבר לעצמי ששייך לכדור הארץ." כשם שילד מקבל תחושה עמוקה ופנימית שעולם הצומח שייך לכדור הארץ, כך גם הילד מרגיש לעומק את הקשר האמיתי בין עולם האדם לעולם החי. בדרך זו, ילדים חשים את הקשר שלהם לעולם, ואת הקשר בין כדור הארץ החי למה שנובע ממנו.

⁴ הרצאה מס' 4-GA 309. ניתנה ב-16.4.1924 בברן, שוויץ: The Roots Of Education.

בתי ספר ולדורף חוגגים את מחזוריות ועונות השנה דרך טקסים וחגים: הילד מרגיש חלק ממחזוריות הטבע – דבר שמעודד התפעמות מהעולם הסובב אותו, ומטפח תחושת השתייכות.

בבתי ספר ולדורף, פינת הטבע היא פינה בכיתה שבה מוצגים חפצים מהטבע, כמו אבנים, עלים, צדפים ודומיהם. הפינה מעוצבת בצורה סימטרית ומכוסה בבד, היא משמשת כמרכז רוחני בכיתה, ומזמינה את התלמידים להתבוננות, הערכה והשראה מהטבע.

4.5 אמנות

כאשר הילד עסוק במלאכה כלשהי תודעתו "רדומה". הוא נתון כל כולו בתוך העשייה ופועל באמצעות כוח פיזי, פעולות השרירים, כוחות עיצוב וכוחות נפשיים של התלהבות, שמחה, פליאה וחדוות עשייה, שממלאת אותו בחיים מלאי מרץ וחיוניות (ששון, 2017).

כאשר אנו מלמדים את הילד פעילויות אמנותיות, למעשה אנו אורגים לתוכו משמעות נצחית, ובכך אנו מחברים אותו לספריה הנצחית (שטיינר, 1983). כל הלימוד חייב להיות טבול באלמנט האמנותי- עלינו לפתח את החוש האמנותי החבוי בישות האנושית. במעשה זה אנו מחזקים למעשה את נטייתו של האדם למצוא עניין בעולם כולו כשיהיה בוגר (שם).

עלינו לעורר אצל הילד חוש ליופי מלא חיים, "עלינו ללמוד להרגיש שהיופי הוא לא משהו מבודד, סגור בתוך עצמו, אלא הוא חלק בלתי נפרד מהחיים" (שטיינר, 2020, עמ' 252). כאשר נפתח אצל הילד עד לגיל ההתבגרות המינית את החוש ליופי, אז כשייכנס לחיים המעשיים ויפגוש אותם באופן אנושי, תיווצר הרמוניה בין ההסתכלות שלו על הדברים לבין המציאות המעשית של החיים. יכולת זו תישאר חלק ממנו לכל חייו (שם). על המורה ללמד את האומנויות הפלסטיות, מתוך יראת כבוד. על ידי עבודה עם הכוחות הפיזולוגיים אנו באים במגע עם מה שכבר שכן בישות האנושית טרום הלידה ולפני ההתעברות וזה מעורר בנו יראת כבוד (שטיינר, 2015).

4.6 משחק חופשי

חינוך ולדורף מחויב להקנות תחושה ייחודית כלפי החיים, אשר הינה תחושת פליאה כלפי העולם. מנקודת מבט זו, תחושת הפליאה היא חיונית יותר מאשר ידיעתם של דברים ספציפיים או רכישת כישורים. אחת הדרכים לחוש פליאה היא משחק דמיוני ללא הפרעה. משחק דמיוני הוא מצב שבו התלמידים יכולים להחזיק דימוי או רעיון במוחם ולתת לו ביטוי בכיוונים שונים. בכיתות הנמוכות בבתי-ספר ולדורף, מספקים משחקים חופשיים דוגמת כפיסי עץ, גושי שעוות דבורים ובובות בעבודת-יד עם פרטים מינימליים פתח לדמיונם של הילדים ולמקור פליאה (Nordlund 2013).

סיכום

עבודה זו עסקה בשאלה: כיצד ערך הפליאה בא לידי ביטוי בחינוך ולדורף בבית ספר יסודי? חינוך ולדורף, אשר נוסד על ידי רודולף שטיינר בראשית המאה ה-20, מתבסס על תפיסה הוליסטית של הילד, הרואה בו ישות גופנית, נפשית ורוחנית. בפרק הראשון סקרתי את חינוך ולדורף לפי שלוש תקופות עיקריות בנות 7 שנים כל אחת, כשהדגש הלימודי בכל תקופה מותאם לשלב ההתפתחותי של הילד. בפרק השני בחנתי את מושג הפליאה וההתפעמות, גם בתהליכי למידה ובבתי ספר. בפרק השלישי נדונו בעבודה רגשות רליגיוזיים נוספים בחינוך ולדורף: יראת כבוד והכרת תודה, אשר מתוארים ע"י שטיינר כתנאים חיוניים להתפתחות מוסרית ורוחנית של הילד, כמו גם של המחנכים. שלושת רגשות אלו נבנים ומתפתחים דרך יישומים בחינוך עליהם הרחבתי בפרק הרביעי, כגון: טקסים, קשר עם הטבע, שימוש באמנות, משחק חופשי וסיפורים. גם לעבודתו הרוחנית של המחנך יש השפעה על פיתוח רגשות אלו אצל הילדים. הפליאה הוצגה לאורך העבודה כתחושה ראשונית וקיומית המניעה את האדם לשאול, להתבונן ולהתמסר לעולם, וככוח פנימי מהותי ללמידה משמעותית. במהלך העבודה מצאתי כי חוויית הפליאה אינה רק אמצעי ללמידה, אלא מטרה כשלעצמה. פליאה מאפשרת למידה פתוחה, חווייתית, המרחיבה את גבולות ההכרה ומטפחת סקרנות פנימית וחיבור רוחני. הופתעתי לגלות עד כמה שטיינר התייחס להלך הנפש הזה בחינוך ועד כמה ייחס לו משמעות עמוקה.

לפליאה, כמו גם ליראת כבוד ולהכרת תודה, ישנה חשיבות רבה בעיני. בעולם המודרני בו אנו חיים, שהוא גם לעיתים מנוכר וציני, יש מקום לרגשות אלו המעוררים בנו ענווה, תשומת לב, חיבור לעולם ומשמעות. לרגשות אלו יש ערך מרפא בעיני העשוי להשפיע על ילדים גם בבגרותם ולהזכיר לנו את היופי והטוב שבעולם. כהצעה למחקר המשך, אפשר לחקור כיצד משפיעות חוויות הפליאה ויראת הכבוד בילדות על תפיסות עולם והתפתחות רוחנית בבגרות בקרב בוגרי חינוך ולדורף?

אסיים במילותיה של המשוררת ויסלבה שימבורסקה:

הסח-הדעת/ ויסלבה שימבורסקה

“אתמול ביקום התנהגתי לא יפה.

חייתי יממה שלמה בלי לשאול דבר,

בלי להתפעל ממהו.

ביצעתי פעולות שגרתיות,

כאילו רק להן נדרשתי.

נשימה, שאיפה, צעד אחר צעד, התחייבויות,

אבל מבלי לחשוב מעבר

ליציאה מן הבית וחזרה אליו.

אפשר היה לראות את העולם כמשגע

ואילו אני עשיתי בו שימוש יומיומי" (שימבורסקה, 2009).

ביבליוגרפיה

- אבשלום, א. (1997). ולדורף הגישה האנתרופוסופית לחינוך. הוצאת תלתן.
- אנתרופוסופיה בישראל. (2024). [אנתרופוסופיה בישראל](#).
- אסף, נ. ושמואלי, מ' (2022). [שמונים שנה של פדגוגיה מתבוננת בחינוך](#) [לטבע](#). סמינר הקיבוצים.
- בונדי ד. (2008). איכה? : שאלתו של אלוהים ותרגום המסורת בהגותו של אברהם יהושע השל. ירושלים: הוצאת שלם.
- בן דור א. וערמוני י. (2017). סוד השביעונים. לפיד: כחותם.
- בנשטיין ג. (עורך) (2001), מקום למחשבה – מקראה בחשיבה והגות סביבתית בת זמננו. המשרד להגנת הסביבה, מרכז השל לקיימות והחברה להגנת הטבע.
- בק, ש. (2016). מידע, ידע ודעת- הדנ"א של חינוך. מכון מופ"ת.
- גולדשמידט, ג. (2016). חינוך מקדם בריאות: חינוך מונטסורי וחינוך ולדורף (חינוך אנתרופוסופי). דברים, 9, 133-147.
- גולדשמידט, ג. (2019). חינוך ולדורף כחינוך רוחני. עיונים בחינוך: כתב עת למחקר בחינוך.
- גולדשמידט, ג. (2021). חינוך ולדורף הלכה ומעשה. מכון מופ"ת.
- הרווד, ס. (2007). טיפוח האדם בילדות – עיונים בחינוך ולדורף. תל-אביב: הומני.
- זנבל, י. (2023). [להביא את האור אל המעגל - על טמפרמנטים וספירלת האור](#). אנתרופוסופיה בישראל.
- זנבל, י. (2025). [עקרונות מרכזיים בחינוך ולדורף](#): אנתרופוסופיה בישראל.
- מטרלינק, מ. (2022), חיי הדבורים. בבל. עמ' 256, 260.
- מייזלס, ע. (2014). [רוחניות וחינוך](#). עיונים בחינוך / Studies in Education.
- מרגולין, י. (1947), בדרך לטבע, מרחביה: הקיבוץ הארצי.
- רפאלי, ו. (2014, 16 מרץ). ["ראשית מחקר – פליאה": על יופי ופליאה ומקומם בחינוך](#). פסיכולוגיה עברית.
- שור, י. (2019). אומנות ההוראה הקשובה : מסע לימודי דיאלוגי המקדם הבנה. מכון מופ"ת.

- שטיינר, ר' (1911). [עולם החושים ועולם הרוח](#). מתוך האתר של דניאל זהבי.
- שטיינר, ר. (1983). אמנות החינוך מתודות דידקטיות (עצות מעשיות למורים), הוצאת ספרי מיקרוקוסמוס.
- שטיינר, ר. (2000). מדיטציות ואמרות התבוננות. ירושלים: תלתן.
- שטיינר, ר. (2002). הלכה ומעשה בחינוך ולדורף, ירושלים: תלתן. עמ' 143.
- שטיינר, ר. (2006). ידע האדם כבסיס לתורת החינוך. ירושלים: תלתן.
- שטיינר, ר. (2006). שיחות עם מורים. הוצאה פרטית.
- שטיינר, ר. (2009). חינוך וחיים רוחיים מודרניים. הוצאה פרטית.
- שטיינר, ר. (2014). ממלכת הילדות. ירושלים: מיקרוקוסמוס. עמ' 12.
- שטיינר, ר. (2014). כיצד קונים דעת העולמות העליונים?. הרדוף: מיכאל. עמ' 21.
- שטיינר, ר. (2015). איזון בהוראה- הרצאות למורי ולדורף. הוצאה פרטית.
- שטיינר, ר. (2016). הכוחות הנפשיים-רוחיים הבסיסיים של אמנות החינוך. הוצאה פרטית.
- שטיינר, ר. (2017). חינוך הילד לאור מדע הרוח אנתרופוסופיה. הרדוף: מיכאל. עמ' 36-38, עמ' 48.
- שטיינר, ר. (2020). גוף, נפש ורוח בחינוך ולדורף. חירות. עמ' 60-61, עמ' 212, עמ' 252, עמ' 287-289.
- שימבורסקה ו. (2009). נקודתיים. קשב לשירה. תרגום: רפי וייכרט.
- שמואלי, א. (1985). פליאה וחשיבה בעולם מדעי-טכנולוגי. ירושלים: מוסד ביאליק.
- שפירא, ח. [ד"ר]. (2020). [על סקרנות, פליאה ומשמעות כל מה שסובב אותנו](#) [וידאו]. וימאו
- ששון, ג. (2009). [גשר בין שני עולמות](#). אדם עולם
- ששון, ג. (2017). [מלאכות הכפיים בחינוך ולדורף](#). אדם עולם.
- ששון, ג. (2023). [הפרח מצוי תמיד בתוך השקד](#). אדם עולם.
- A. Temple, S. (2015). [Rachel Carson and a Childhood Sense of Wonder](#). Wisconsin Academy.

- Bonnett, M. (2007). Environmental education and the issue of nature. *J. Curr. Stud.*
- Carson, R. (1998). *The sense of wonder*, reissued by The Nature Store.
- Fox, L. (2015). *How Waldorf early educators teach parents to parent their children during the first seven years* (Doctoral dissertation, California Institute of Integral Studies).
- Henry, M. E. (1992). School rituals as educational contexts. *Journal of Curriculum and Supervision*, 7(1).
- Howard, S. (2006). The essentials of Waldorf early childhood education. In N. Foster, (Ed.). (2007). *Waldorf Early Childhood Association of North America*.
- Howard, S. (ed.) (2022). *Towards a kinder, more compassionate society: Working together towards change*. Spring Valley, NY, Waldorf Early Childhood Association of North America.
- Kim, Y., Lynam, P., Tree, R., & Gallas, D. (2024). Children as Spiritual Beings: Restoring Our Sense of Awe and Wonder. *Holistic Education Review*, 4(2).
- Nicol, J., & Taplin, J. T. (2017). *Understanding the Steiner Waldorf approach: Early years education in practice*. Routledge.
- Nordlund, C. (2013). Breathing Creativity. *Art Education* 66 No.2.
- Rawson, M. (2021). Spirituality and subjectivity in Waldorf (Steiner) education: A postmodern Bildung perspective. *International Journal of Children's Spirituality*, 25(3).
- Reese, H. (2023, January 3). [How a Bit of Awe Can Improve Your Health](#). *The New York Times*.
- Schinkel, A. (2017). The educational importance of deep wonder. *J. Phil. Educ.*, 51, 538–553.
- The Rudolf Steiner Archive. [The Child's Changing Consciousness and Waldorf Education- GA 306, Lecture 6](#).

Vetlesen, A. (2015). *The Denial of Nature: Environmental Philosophy in the Era of Global Capitalism* Routledge. London, UK.

Washington, H. (2018). Education for wonder. *Education Sciences*, 8(3), 125.